

WAA RÖCKER

Furstens fartyg

Marinarkeologiska undersökningar av en renässanskravell

Av Johan Rönnby med illustrationer av Jonathan Adams

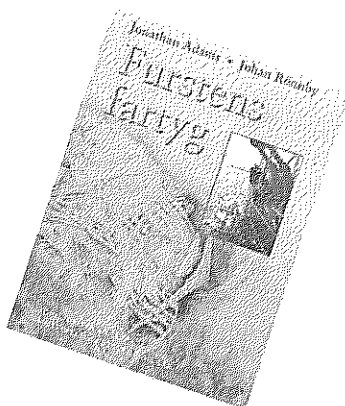
Sjöhistoriska museets rapport 32

LÄST AV MARCUS LINDSTRÖM

35 meter under vattnet vid Franska stenarna i Nämnöfjärden ligger resterna av ett märkligt fartyg från 1500-talets början. Om detta vrak och om undersökningarna av detsamma handlar Johan Rönnbys nyutkomna bok om. Rönnby berättar inte bara om vrakets historia, utan även om det samhälle som låg bakom ett tidigt kravellbyggt örlogsfartyg i Sverige.

Fartyget har varit känt i sportdykarkretsar sedan 1960-talet och när det återupptäcktes 1991 kallades det i massmedia för Gustav Vasas flaggskepp *Lybska Svan*. *Lybska Svan* förliste emellertid vid Horn på Öland och Rönnby ger en mycket trovärdig förklaring till att det fascinerande vraket istället är resterna efter *K. M. beste kraffwell* som enligt Clements Rentzell förliste i *Svenske skären emillon Dalarne och Diurehamn* 1525!

Boken tar sin början i en diskussion om undervattensarkeologins källmaterial och uttolkningen av detta. Rönnby berättar att föremålen som studeras är meningsfulla saker som ger en bild av de samhällen som lät bygga dem. Det är också i dessa samhällen som förklaringen till skeppens utformning i första hand skall sökas. Den arkeologiska processen bör kanske ses som en dialog mellan arkeologen och källmaterialet — tidigare har man som bekant ofta använt föremålen som "rekvisita" till en redan etablerad historiebild, vilket innebär att nya aspekter på historien sällan tillfördes.



Boken fortsätter med en beskrivning av fältarbetet vid Franska stenarna hösten 1994. Undersökningarna hade som plattform ett 40 meter långt marinfartyg, *Terschelling*, som var lastad med dykutrustning som vanligtvis används vid oljeplattformdykning i Nordsjön. Fartyget och dykutrustningen ställdes till förfogande genom en engelsk skeppskapten och offshoreföretaget Stoit Comex Seaways.

Rönnby beskriver hur dykarna hissades ned med dykarklocka från *Terschelling* och möttes av synen av de mörka skeppstimren från *furstens fartyg*. Över vrakplatsen låg flera kammarladdade kanoner som redan hade blivit märkta med vita plastbrickor. Rönnby skriver träffande: *Det hela har nästan något komiskt över sig, en bild av våra ständiga försök att bringa ordning i tillvarons kaos*. Ordning skapades trots allt i kaoset och undersökningsmetoden bestod i att ett antal fixpunkter placerades ut över vraket varefter dykarna mätte avståndet mellan dem. Måtten matades in i en specialutvecklad version av datorprogrammet *Web for Windows*, som till slut skapade en tredimensionell bild av vraket. De kända punkterna kunde även användas för en så kallad fotogeometrisk metod, vilket innebar att storlek och position på föremål bestämdes från ett foto eller en videoupptagning. Rönnby beskriver de olika skeppstimmer som mötte dykarna och genom utmärkta illustrationer kan läsaren lära sig mycket nytt om dåtidens skeppsbyggeri.

I kapitlet *Karacker och Kraffweller* kopplas de skeppstekniska detaljerna och fartygets storlek till en diskussion om

karack- och kravellbegreppen och de bakomliggande samhällen som föranledde byggandet av dessa fartygstyper.

Förekomsten av kanonerna på vrakplatsen är intressant eftersom de utvecklades parallellt med kravellbyggnadstekniken. Rönnby berättar att stora järnkanoner från denna tid, d.v.s. från början av 1500-talet, inte finns bevarade sedan tidigare i Sverige. I de skriftliga källorna finns de omnämnda som bland annat "Djävulen" och "Djävulens moder".

Vraket representerar övergångskedet från klinkbyggnadsteknik till kravell och det är relativt samtida med *Mary Rose*, vilket är intressant mot bakgrund av likheter och skillnader i föremålsförekomst och byggnadsteknik. Dessutom representerar de två vraken två i mängd och mycket lika furstar, Henrik VIII och Gustav Vasas, som på olika sätt använde sig av fartyg för att manifesteras sin furstemakt.

Ett av de mest spännande avsnitten i boken är kapitlet *Förskräckliga furstar*, som ger en bakgrund till Gustav Vasas som person och hur han utövade sin makt. Här kan man även läsa om de herremän som deltog i spelet om makten med personliga följen och egna flottor. Rönnby beskriver bland annat den färgstarka personen Sören Norby, som under kung Kristians tid bar titeln "amiral över det baltiska havet". Norby var en av Gustav Vasas besvärligaste motståndare som efter riksenandet bedrev kaparverksamhet med Gotland som bas. Han fördrevs först 1527 från östersjöpolitiken och dog under belägringen av Florens i den habsburgske kejsarens tjänst! Bland andra betydelsefulla personer beskrivs Gustav Vasas överbefälhavare Berend von Melen, Biskop Brask och den modige Kristina Gyllenstierna. Flera av Gustav Vasas medarbetare blev sedan hans fiender och Rönnby förklarar kungens strategi mot bakgrund av dåtidens fursteideal, som finns syniskt återgiven i Machiavellis bok *Fursten* från 1513. Gustav Vasas inköp av omkring tio fartyg från Lübeck kom att ha stor betydelse i Stockholms kapitulation. Lånet till Lübeck finansierades genom reformationen av kyrkan varvid statsfinanserna ökade. Lübeck hade räknat med att Gus-

tav Vasa skulle bli en nyttig hanseatisk lydfurste i förlängningen, men Gustav Vasa hade andra planer! När Lübeck försökte kväsa den besvärlige fursten 1535 allierade sig Gustav Vasa med Danmark och kunde med hjälp av sitt nybyggda fartyg *Stora Kraveln* möta Lübeck på överlägsna militära vill-

kor, varefter han förklarades skuldfri. Gustav Vasa fulländade maktutövningen och hade sitt finger med i allt. Han utnyttjade även örlogsskeppet och historieskrivningen som propaganda för att befästa sin makt och ageranden. Johan Rönnby menar att den propaganda som Gustav Vasa

själv drev och fulländade är den bild som vi i mångt och mycket fortfarande har av denna spännande tid av Sveriges historia! Med Rönnbys bakgrund till vraket vid Franska stenarna blir det dubbelt så intressant!